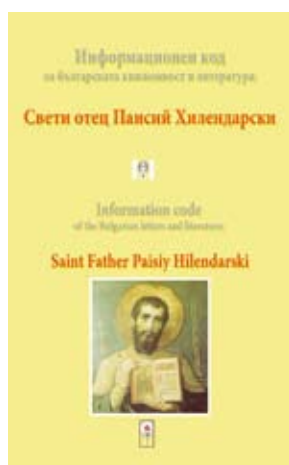

**ОНТОЛОГИЧНА, ЛЕКСИКАЛНА, МОРФОЛОГИЧНА И СИНТАКТИЧНА ИНФОРМАЦИОННА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ЕЗИКА НА СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ
В „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКАЯ ...”**

(Към въпроса за смисъла на интелектуално-комуникативния акт)

Проф. Стоян Денчев, проф. Александра Куманова, проф. Милен Куманов, д-р Николай Василев
E-mail: alexkum@abv.bg

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епilog Стоян Денчев ; Науч. ред., историография, коментар, именен показалец, географски показалец Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послеслов (дейксис) Николай Василев ; Терминолог. ред. Елена Томова, Диана Ралева, Венцислав Велев; Справочно-информ. ред. Марияна Максимова, Цветана Найденова, Антон Даскалов ; Рец.: Иван Теофилов, Никола Казански. — София : За буквите — О писменех, 2011. — 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)

Юбил. изд., посветено на 60-год. на Държ. библиотекарски инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технол.

I. Семиологичното движение за езика на Св. о. Паисий Хилендарски — част от универсалното човешко културно наследство (Емпирична аналитична интродукция)

В продължение на три учебни години (2007-2010) 421 студенти от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УНИБИТ) — автори на научни изследвания, отразени в ежегодно публикуваните *Tabula Gratulatorum*: Систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на членовете на Студентското научно общество на университета [6] и сводния Именен показалец, помествани в *Трудовете на СНО при УНИБИТ* [7] участват в: преписването на ръка и на компютър на „*История славяноболгарская ...*” [8]; изграждането на справочно-информационния апарат към текста: Историография; Коментар; Именен показалец;

Географски показалец, съпътстван от тезаурус на езика на йеромонаха (съществителни, прилагателни и числителни имена, местоимения, глаголи [лични и безлични глаголни форми], наречия, предлози, съюзи, частици ...).

Публ. в *цит. изд.* на компютърния набор на „*История славяноболгарская ...*” (23 514 думи; 141 129 знака) е снабдена със следните Приложения: Встъпителна историографска студия; Коментар; Именен показалец; Географски показалец; Тезаурус на езика (лексикален и морфологичен разрез) на Св. о. Паисий Хилендарски.

В централното поле на страниците на описваната ръкописна книга от 612 номерирани страници е направен преписът на „*История славяноболгарская ...*” (с. 1-326) по изданието на акад. Петър Динеков [8].

Всяка страница на ръкописната книга е снабдена с указание и за съответната поредна страница по *цит. изд.*, т.е. има изписани две арабски цифри в колонцифъра: първата на ръкописната книга; втората по *цит. изд.* посочена в кръгли скобки. Самото издание на Петър Динеков е препис на български език, направен по труда от акад. Йордан Иванов [9].

В двете странични полета на всяка страница на ръкописния препис, осъществен в УНИБИТ за целите на създаването на тезаурус на езика на Св. о. Паисий са преписани допълнително думите от текста, като се съблюдават следните правила за съответните части на речта: съществителните имена са представени със син цвят, безличните и личните глаголни форми — с червен, прилагателните имена — със зелен, местоименията — с черен.

Основният инструментариум на работата върху тезауруса на езика на Св. о. Паисий е дело на проф. д-р Милен Куманов, който наблюдава отблизо работата на СНО при УНИБИТ и участва като експерт в изследванията на младите откриватели: Историографията, Коментарът и справочно-информационният апарат към „*История славяноболгарская ...*” (Именен и Географски показалец). В центъра на внимание тук е самият изследователски процес на „историческата поетика” (израз: М. М. Бахтин; „*Писател е този, който умее да работи на езика, намирайки се извън езика, който притежава дара на непрякото говорене.*” [10]).

Историографията на „*История славяноболгарская ...*” е компендиум по изданията и преписите на *Паисиевата история* [11]. Тази историография по своите справочно-енциклопедични достойнства може да бъде наречена **ПАИСИИДА**.

Идеята на „*История славяноболгарская ...*” е: с езика на християнския хуманизъм да се сътвори революционна програма на българското възраждане, защото тя към оня момент от историята на България (1762 г.) е съдбовен интелектуален акт.

Морфология на семиозата [12] на Българското възраждане — в съответствие с постановката на У. Еко („*Спрямо езика не може да съществува нищо външно.*”) [13] — поставя въпроса за създаването на етимология на тезауруса [14] на езика на Св. о. Паисий Хилендарски.

Сводът от стриктно изведените лексикални единици е представен във вид на уплътнен тезаурус (всяка дума, независимо от честотата на употребата ѝ, е изведена само на едно място в общата азбучна подредба — след нея се посочват номерата на страниците, на които тя се среща, както и кратността на използването ѝ).

За изграждането на тезауруса на езика на Св. о. Паисий Хилендарски се тръгва от позицията, че в съвременната лингвистика тезаурусът е особен вид речник, експониращ лексика (обща или специална), чрез която се уточняват вътрешните семантични граници, изясняващи съотношения между отделните лексеми (между думи, употребени с прякото им речниково значение, и думи, употребени със синонимни, метафорични, антонимни, паронимни отенъци и др.).

Формата на информационно моделиране на тезауруса на езика на Св. о. Паисий Хилендарски, се характеризира със следните черти: предлага палитра от стратегии за търсене на термини и понятия, свързани по смисъл и лингвистична структура с една или друга информационна реалия, в чието семантично поле рефлектира многомерната и постоянно трансформиращата се историко-културна феноменологична информационна реалност; изгражда дърво на търсене на информация по третираната историко-културна феноменология, което се визуализира чрез термините и връзките между тях като естествено разклоняващо се семантично цяло, чиито клони се преплитат; позволява да бъдат избирани отделни *клони на дървото* за търсене на информация, която може да бъде актуална не толкова за архитектите на интелектуалния масив, колкото за неговите ползватели.

II. Системно-структурна картина на изследването (Информационна ризома)

Описаната изследователска платформа представя езика на Св. о. Паисий Хилендарски „*История славяноболгарская ...*” в пет разреза: Именен показалец: ИП; Географски показалец: ГП; ТЕЗАУРУС: Уплътнен тезаурус I-III: Т; Уплътнен тезаурус I: Т I; Уплътнен тезаурус II: Т II; Уплътнен тезаурус III: Т III.

II. 1. Именен показалец (ИП)

Показалецът кумулира във вид на информационна ризома, ориентирана към страниците на този текст, съответната информация от останалите елементи (Историография, Коментар, Географски показалец) на този инструментариум. След всяко име на личност, срещано в *Паисиевия текст*, е дадено съответно пояснение, което в лапидарен вид представя подробната информация, поднесена в Коментара. Когато собственото име се превръща в прилагателно за притежание и е представено в текста на *Паисиевата творба* с главна буква, то е включено в корпуса на Именния показалец чрез съответна персонална рубрика, именувана чрез него. В *този* показалец прилагателните имена за притежание са *изписани в кръгли скоби и в курсив* след съответните лични имена. Имената на светците са представени в общия азбучен ред, съпътствани от указанието за тяхното духовно достойнство.

Препратките — в Коментара и *наст.* показалец, както и в Географския показалец, направени към „*История славяноболгарская ...*” — са дадени към изданието от 1963 г. на знаменития труд, реализирано под редакцията на Петър Динеков и съобразено с нормативната база на съвременния български книжовен език. В *този* показалец има две групи препратки: към страниците на *цит. изд.* от 1963 г.; към бележките (*бел.*) на Историографията (*Историогр.*) и Коментара (*Комент.*). В речника на *този* показалец се срещат и имена, поднесени във вид на *гнезда от персоналии* (*всяка от които е отразена и на съответното място в азбучния ред*).

При личните имена и прозвища на *цитираните* от Св. о. Паисий Хилендарски личности и назоващите в Историографията и Коментара към текста на „*История славяноболгарская ...*” съществителни имена са направени следните разграничения, които изясняват динамиката на употребените части на речта.

II. 2. Географски показалец (ГП)

Настоящият показалец кумулира съответната информация от останалите елементи (Историография, Коментар, Именен показалец) на този инструментариум. След всеки топоним, срещан в *Паисиевия текст*, е дадено съответно пояснение, което в лапидарен вид представя подробната информация, поднесена в Историографията и Коментара. Когато уточнението за топоним е компонент от името му (например: Балкански *полуостров*), към този компонент

(например: *полуостров*) не се прилага съкратената форма на изписването му (например: *п-в*), но когато качественото определение на топонима е въведено специално в *настоящия* показалец, то се изтъква в съкратената форма (например: Галиполи, *п-в*).

В показалеца има две групи препратки: към страниците на *цит. изд.* от 1963 г.; към бележките (*бел.*) на Историографията (*Историогр.*) и Коментара (*Комент.*).

II. 3. Уплътнен тезаурус I (Т I): Частите на речта са подредени според честотата на употребата им в „*История славяноболгарская ...*”

Оказва се, че най-често срещаните звукови комплекси в езика на Св. о. Паисий Хилендарски са съществителните нарицателни имена, следвани от безличните глаголни форми (причастия, деепричастия, отглаголни съществителни...), прилагателните имена, личните глаголни форми и местоименията.

Тази честота на употреба се оказва решаваща при структурирането на тезауруса на неговия език: Съществителни имена (1019); Причастия [безлични глаголни форми] (853); Глаголи [лични глаголни форми] (451); Прилагателни имена (750); Местоимения (121).

Думи като Божи (Бог), Свети (Света, Свето) и техни вариации със задпоставена членна форма (постфикс) са дадени с главни букви, което е направено в съответствие със съвременната правописна практика. Прилагателното Светиц -я, -ят е членувана форма на Светиц — ударението е върху втората сричка (*вж:* Тезаурус II).

Сказуемното определение не е структурообразуващ елемент на сказуемното, а е второстепенна част на изречението и принадлежи към групата на сказуемното. То влиза в разширения състав на сказуемното и се отличава с двойна синтактична ориентация, защото е ориентирано както подлога или допълнението (което означава — към всички имена и местоимения, включени в синтактичната конструкция), така и към сказуемното.

Съставното именно сказуемо се образува от глагол и име (съществително, прилагателно, числително) и местоимение. То разкрива различните граматически признаци на сказуемното (за време, число, лице, залог, наклонение...), а името или местоимението означава признак, който се приписва на подлога. При някои безлични глаголни форми представата за време е избледняла, поради което те са обвързани с по-самостоятелни признаци и се приближават до семантичните граници на някои прилагателни имена, които са исторически узаконен езиков продукт, постигнат чрез очевидно словопроизводство.

II. 4. Уплътнен тезаурус II: Прилагателни имена, написани с главни букви (Т II) *Тук* са събрани 151 думи, изписани с главни букви по изданието на „*История славяноболгарская ...*” от 1963 г. на издателство „Български писател” и в ръкописния, и компютърния препис.

II. 5. Уплътнен тезаурус III: Неизменяемите части на речта (наречия; предлози; съюзи; частици) (Т III)

Основавайки се на библейската източниковедска основа на „*История славяноболгарская ...*”, оперираща с количествените признаци и множеството от същности *тук* — като част от контекста на религиозния метаезик, намиращ се в онтологично отношение на принципен порядък над физическата реалност... — са включени и числителните имена (числителните бройни, показващи количествените признаци на множество от същности, и числителните редни, фиксиращи числов признак на същности, чрез които се определя поредното място на даден обект в пространството).

Представен е свод от 480 лексикални единици: 203 числителни имена и 277 неизменяеми части на речта.

III. Личните имена

(Лексикален и информационен статистически разрез)

Обект на тази част от изследването са личните имена, срещани в наблюдавания информационен масив на „*История славяноболгарская ...*” (*срв.: по-горе*).

Методите на проучването са:

Детайлното сравняване на източниковедския фонд на широкомащабното проучване

на информационния код на „История славяноболгарская ...”: преписа на „История славяноболгарская ...”, направен в УНИБИТ (2007-2010 г. от 421 студенти) по изданията на акад. Й. Иванов (1914 г.) — акад. П. Динев (1963 г.); *Историографията, Коментарата, Именния показалец и Географския показалец*, създадени към „История славяноболгарская ...” от проф. М. Куманов;

Естествено-класификационен анализ на свода от личности, изграждащи цитирания източниковедски фонд.

Библейски личности и Светци и блажени са разгледани в две групи, което е необходимо за детайлизирането на богословската картина на света, представяна от Св. о. Паисий. В обща група са отнесени изследователите на Патрологията, предшестваща традицията, възприета в „История славяноболгарская ...” — личности, имащи отношение към линиите на изследване на делото на Св. о. Паисий Хилендарски и негови преки изследователи. Характерно е, че и при представяното обобщение има лица, които попадат и в групата на книжовниците, и в тази на изследователите.

1. Владетели и членове на семействата им; обществени дейци, близки до управляващите, военни (250 души).

2. Духовни лица (свещенослужители, послушници, дякони, монаси, патриарси, папи) и книжовници (87 души).

3. Библейски личности (45 души).

4. Светци и блажени (40 души).

5. Изследователи на патрологията, предшестваща традицията, възприета в „История славяноболгарская ...”, личности, имащи отношение към линиите на изследване на делото на Св. о. Паисий Хилендарски и негови преки изследователи (209 души):

Правени са много съпоставки между оригиналния текст на историческите извори, които е използвал Св. о. Паисий Хилендарски, и текста на самата „История славяноболгарская ...”. Една от тези съпоставки, направена навремето от проф. Любомир Андрейчин, за да се демонстрира как точно атонският монах е адаптирал на новобългарски език тежките безлични глаголни форми, узаконени от църковнославянския езиков нормативизъм, доказва и колко прецизно е работил с наличната историография Светогорският монах: „Особено важно е да се отбележи, че той е избягвал последователно така характерните за черковнославянския език причастни конструкции, а заедно с тях и несвойствените на съвременния български език форми за сегашно деятелно причастие на *-и*, минало деятелно причастие на *-ви* и получените от тях деепричастия.

Тук няма възможност да се прави по-подробен анализ, но и съвсем ограниченият приведен материал дава вече представа за езиковата картина на Паисиевата история. „Отклоненията” от черковнославянските особености са толкова изобилни и постоянни, че те всъщност не трябва да се смятат за отклонения. Черковнославянските особености не могат да се смятат за основа на езика на първото произведение на новобългарската литература” [15].

Прецизността, с която Св. о. Паисий работи с изворните хроники, налага върху неговото съчинение печата на една обективна, а не легендарна българска история, съставена в дамаскинарски стил, при който читателят / слушателят трудно може да разграничи историческия фрагмент от художествената приписка. Усетът на Св. о. Паисий Хилендарски към стойностните исторически събития и личности, които на практика участват в строителството на България и българския етно-психологически идентитет във времето и пространството, са всъщност трайните, дълбоките причинители на силния емоционален тласък, скрит в „История славяноболгарская ...”.

Личните имена, употребени от Св. о. Паисий Хилендарски, изясняват още, че „История славяноболгарская ...” е: аналитично историческо съчинение; религиозен трактат; интелектуален комуникативен акт, валиден както за българската, така и за световната българистика и славистика.

IV. Топонимите

(Лексикален и информационен статистически разрез)

Топонимите в „История славяноболгарская ...” на Св. о. Паисий Хилендарски са свърза-

ни с територии: *в* (и *граничещи с*) България; *извън* България. За ориентация в представяната топонимия е използвана съвременната и историческата карта на света.

Когато една и съща лексикална форма е използвана от Св. о. Паисий за обозначаване и на земя (държава), и на град, тя е обозначена и на двете места (земя /държава/; град) в анализа.

Предметът на това изложение се заключава в извеждането на две линии в изследваната топонимия. Единно е кадастралното дърво, по което се провежда анализът за посочените разрези (I — територии *в* /и *граничещи с*/ България; II — територии *извън* България): океан (океани); море (морета) — *м.*, река (реки) — *р.*, планина (планини) — *пл.*; остров (острови) — *о.*, полуостров (полуострови) — *п-в*; земя (земи) — *з.*, местност (местности) — *м.*, област (области) — *обл.*; град (градове) — *гр.*, село (села) — *с.*; манастир (манастири), епархия (епархии).

I. Територии *в* (и *граничещи с*) България: две морета (Егейско море /Бяло море/, Черно море); единадесет реки; пет планини; един проход (Върбишки); един полуостров (Балкански); една местност (Рилската пустиня); шест области; тридесет и шест града; шест села; седем манастира; единадесет епархии; една патриаршия (Търновска); една архиепископия (Охридска); една епископия (Сливенска); пет храма.

II. Територии *извън* България: един океан (Атлантически Океан); десет морета; два протока (Босфор, Дарданели); тринадесет реки; седем планини; четири острова; седем полуострова; шестдесет земи; шестнадесет местности; тридесет и една области; осемдесет града; петнадесет манастира, църкви, храмове; тринадесет епархии, архиепископии, патриаршии.

Има и още нещо, които заслужава по-специално внимание. 108 години преди Султанския ферман (1870), който узаконява етно-религиозното присъствие на българите в рамките на Османската империя и поставя началото на Българската екзархия (1870-1953), Св. о. Паисий Хилендарски — ако следваме данните, които ни сочи топонимията, регистрирана в „*История славяноболгарская ...*” — буквално предрича териториалните граници на България, установени след подписването на Санстефанския мирен договор (1878).

Само присъствието на Банско, Битолия и Ниш в тази българска топонимия, въведена в „*История славяноболгарская ...*”, когато България не е съществувала нито на географската, нито на политическата, нито на икономическата карта на Европа, са достатъчни основния да стигнем до извод, според който Св. о. Паисий Хилендарски е не просто пророк, а и създател на програмен исторически документ, върху който ще се гради не само Българското възрождане, но и целокупният национален идеал на България от края на XVIII в. до днес.

V. Морфологична систематика

Изследователската платформа на морфологичната систематика на езика на Св. О. Паисий Хилендарски, представена в петте разреза (Именен показалец; Географски показалец; Уплътнен тезаурус I; Уплътнен тезаурус II; Уплътнен тезаурус III).

VI. Синтактика

(Субектно-предикатно-обектна характеристика)

Езикът на Св. о. Паисий Хилендарски демонстрира няколко характеристики, които би трябвало да бъдат погледнати и от синтактична гледна точка, тъй като само тя би могла да изясни динамиката, чрез която се осъществяват субектните, предикатните и обектните взаимоотношения в „*История славяноболгарская ...*”.

Истинските следи на тези взаимоотношения се крият най-вече в преписите на „*История славяноболгарская ...*” Някои от тях — като „*Бодянски препис*”, например, или като „*Македонска преправка*” — съдържат само по няколко листа или отделни части на Паисиевата „*История славяноболгарская ...*”. Ще ги предадем така, както ги е именувал Йордан Иванов в своя научно обговорен препис на „*История славяноболгарская ...*”, [17]: *Котленски препис* (1765); *Самоковски препис* (1771); *Рилски препис* (1772); *Жеравненски препис* (1772); *Кованлъшки препис* (1783); *Еленски препис* (1784); *Спиридонов препис* (1789); *Русенски препис* (1809); *Препис на Спиридоновата българска история* (1819); *Хилендарски препис (Царственик)* (1820); *Карловецки препис* (1919); *Преправка на поп Йоан* (XIX в.); *Пирдопска преправка* (XIX в.); *Сопотска преправка* (1828); *Първа Змеевска преправка* (1830); *Втора Змеевска преправка*

(1832); *Чирпанска преправка* (1831); *Русенски царственик* (1831); *Харитоновска преправка* (1832); *Дряновска преправка* (1836); *Дряновски препис (Царственик)* (1837); *Първа Старозагорска преправка* (1837); *Зотовски препис* (1837);

Венелиновски препис (1838); *Григоричева преправка* (1838); *Тошковичев препис* (1830-1840); *Хилендарска преправка* (1840); *Башкьойски препис* (1842); *Втора Старозагорска (Фотиновска) преправка* (1842); *Първи Търновски препис* (1842); *Втори Търновски препис* (1842); *Свищовска преправка* (1842); *Горнотурченски препис* (1843); *Трети Търновски препис* (1845); *Чехларовски препис* (XIX в.); *Москов откъслек* (XIX в.); *Бодянски препис* (XIX в.); *Македонска преправка* (XIX в.).

Езикът на Св. о. Паисий Хилендарски попада изцяло в обобщения контекст на т. нар. дамаскинарска културна и езикова традиция в старобългарската литература (даскал Недялко и синът му Филип, Йосиф Брадати, поп Пунчо, поп Тодор Врачански, йеромонах Роман, Никифор от Арабанаси, Теофан Рилски, даскал Тодор ...). Към оня исторически момент — началото на втората половина на XVIII в. — друга традиция не е съществувала, макар че споменът за патоса на *Панонските легенди* за Св. Св. Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий, *житията* на Св. Климент Охридски, ораторското съчинение „*За буквите*” на Черноризец Храбър, поетичните съчинения на Св. Константин Преславски („*Азбучна молитва*”) и *житията* на Св. Патриарх Евтимий Търновски е бил още жив. Но така или иначе конкретният езиков извор, който формира субектно-предикатно-обектното поведение на Паисиевия език, е дамаскинарската книжнина, която се поражда, развива и живее по нашите земи в продължение на приблизително девет века (IX-XVIII в.). Първите преводи на съчинението на Йоан Дамаскин „*Точно изложение на православната вяра*” започват у нас още през IX в. В славистичната литература това произведение е известно като „*Небеса*” или „*Богословие*”. Автор на първия превод (891-892) е Св. Йоан Екзарх, който се смята за родоначалник на дамаскинарската културна и езикова традиция в старобългарската литература [18].

Не са редки и случаите на преиначаване на оригинала или на вмъкване — под формата на приписки или уводни бележки на творчество, което (без да се губи връзката с религиозната основа на оригинала) търси други върхове на личностно интелектуално и философско обобщение. Пряк продукт на подобен подход е философското съчинение „*Шестоднев*” на Св. Йоан Екзарх, което е изцяло базирано (чрез цитати и тълкувания) върху „*Точно изложение ...*” [19]. Тази традиция да се превежда избирателно, но и тълкувателно — се запазва до средата на XVII в. в така наречените *Средногорски, Македонски, Рилски, Пазарджишки, Ломски и Родопски преводи* [20] на съчинението на византийския автор.

Отличителна езикова черта на тези дамаскини е точното цитиране на оригинала, което в случая означава точно цитиране на старобългарската езикова редакция на Св. Йоан Екзарх в нейния църковнославянски вариант, и свободна религиозно-философска интерпретация на местата, където текстът нарочно се синкопира, за да се появят приписките на преписвача. Към средата на XVII в. в тези приписки започва да се наблюдава и силно влияние на народните говори (поради липса на законотворна езикова уредба на тогавашния говорим и писмен български език, всеки е писал така, както е смятал за добре...), примесено със също толкова силно влияние на старобългарско-църковнославянската езикова традиция в старобългарската литература.

Сблъсъкът между стария езиков нормативизъм, създаден през XIV-XV в. от Св. Патриарх Евтимий Търновски и Константин Костенечки (автори на първата правописно-езикова реформа в старата българска литература) [21], и липсата на нормативна база на тогавашния съвременен говорим български език, в който флексията е отдавна разколебана [22], поражда езика на Св. о. Паисий Хилендарски. Тази гледна точка би могла най-сетне да „оправдае” в „*История славяноболгарская ...*” калейдоскопичната морфологична пъстрота и „простота”: „*простим болгаром просто и написах*” „*за простите българи просто и написах*”: правомерно, но и неправомерно използване на падежните форми за родителен, дателен, творителен и местен падеж при имената (съществителни, прилагателни, числителни) и местоименията; употреба на старобългарско-църковнославянска лексика, но и отсъствието ѝ — особено в случаите, когато Св. о. Паисий Хилендарски е повече публицист, отколкото историк, стриктен

преводач или компилатор на текстове от Цезар Бароний, Мавро Орбини, Христофор Жефарович ... [23].

Църковнославянското влияние се доказва чрез употребата на падежни форми при имената (съществителни, прилагателни, числителни) и местоименията. Ето няколко примера, на които е обърнал специално внимание проф. Любомир Андрейчин:

Родителен падеж: „И тамо слезал с *кона* и предал Богу дух свой”;

Дателен падеж: „Ти, болгарине, (...) учи се по *своему языку*” ...;

Винителен падеж: „И зел *сестру свою*, що бил изпрежде пленил цар Никифор”;

Творителен падеж: „Но погibaldi *бурею* и *влнением морским*”;

Местен падеж: „Било на *небеси* страшно знамение”

Същите аналогии биха могли да бъдат направени и по отношение на старинните инфинитивни форми на глаголите, които са комбинирани с личните конструкции със съюза *да* (например: *да побежат*, но и *бежати*)” [24]. Тази своеобразна негова граматика сякаш е стилизираща говоримия български език на фона на тежките църковнославянски граматически правила.

Св. о. Паисий е създавал този език със съзнанието, че не толкова езикът, колкото общеното послание е по-важно в неговата „*История славяноболгарская ...*”.

Смесването на все още неизяснените граматически правила, пулсиращи в народните говори, с установените църковнославянски езикови парадигми би трябвало да ни насочва и в една друга, все още неизследвана посока — върху църковнославянския езиков пласт, който вече е архаичен за времето си, Св. о. Паисий Хилендарски наславя нерегулирания „нормативизъм” на актуална българска реч, която по-късно ще се окаже в основата на бъдещите граматики. В този смисъл в Паисиевия език е снет и пророчески езиковедски акт, който ще бъде осъзнат и последван от такива книжовници и просветители като Св. Софроний Врачански (1739-1813), Йоаким Кърчовски (1750-1820), Кирил Пейчинович (1770-1845), Петър Берон (1795-1871), Иван Богоров (1821-1892) и др.

На практика „*История славяноболгарская...*” е засега единственият цялостно запазен и научно обговорен исторически документ, който регистрира народностната основа на прехода на българския език от синтетизъм към аналитизъм, започнал някъде през XII и завършил окончателно през XV в.

VII. Личностният модел на света

(Кредо: универсален комуникативен акт на себепознанието)

Моделът на света, който изгражда в своята „*История славяноболгарская ...*” Св. о. Паисий Хилендарски — освен всичко, което вече знаем за него от историци, филолози, етнологии, етнографи, е и личностен модел на този свят. Не трябва да пропускаме това важно обстоятелство, тъй като личностният модел за света по същество обозначава границите на трансформация на един личностен човешки опит в система от значения, които структурират вид социално поведение. Безконечни се оказаха дискусиите около езиковите компетентности на автора на „*История славяноболгарская ...*” и неговото конкретно участие в строителството на съвременния български книжовен език. Но ако насочим вниманието си към личностния модел на Хилендарския монах, вземайки образци от неговото словно богатство, бихме отворили изход към друг дискурс: в каква конкретна комуникативна (субектно-предикатна-обектна) ситуация са се намирали *пишещият* / *говорещият* (т.е. субектът) на „*История славяноболгарская ...*” и *четящият* / *слушащият* (т.е. обектът) на „*История славяноболгарская ...*”, какви духовни и естетически потребности са имали единият и другият. И тогава и днес някой продължава да има духовна необходимост и от физическо съприкосновение с думите на Св. о. Паисий Хилендарски, след като текстът почти 250 години продължава да се преписва и на ръка (*в конкретния случай това са студентите от Студентското научно общество при УНИБИТ*). Ние продължаваме да четем, препрочитаме, наизустяваме и преписваме тази „*История славяноболгарская ...*” със същата настървеност и благоговение, с каквито са я преписвали и разпространявали Св. Софроний Врачански и много други ... Ние продължаваме, четейки и преписвайки текста на „*История славяноболгарская ...*”, да се идентифицираме като народ,

Ето в каква динамика са употребени някои думи в „История славяноболгарская ...“:

- *българин, българите, българска, българската, български, българските, българския, българският, българското* (общо: 505 пъти);

- *род, рода, роде, родители, родослов, родослова, родословие, родство, родът* (общо: 174 пъти);

- *Света, Светата, Свети, Светите, Светия, Светият, Свето, Светото* (общо: 162 пъти);

- *свет, свети, светец, светеца, светии, светител, светци, светците, свещеник, свещеникът, свещеници, свещениците* (общо: 94 пъти);

- *България* (общо: 83 пъти);

- *народ, народа, народът* (общо: 80 пъти);

- *Бог, Бога, Божи, Божие, Божието, Божиите, Божия, Божият* (общо: 76 пъти).

Чрез тези думи заветите на Светите Константин-Кирил Философ, архиепископ Методий, архиепископ Климент, Горазд, Наум, Ангеларий, Сава, Патриарх Евтимий Търновски възкръсват, за да пре моделират завинаги един изначален универсален комуникативен акт: себепознанието.

„История славяноболгарская ...” е и художествен трактат, и историческо есе, и езиковедско пророчество на един Свят монах, но заедно с това е и: Първият граждански кодекс на България, който връща мястото на България на картата на световния историко-културен процес, съизмервайки висотата на българското национално самосъзнание с делото на Светите Константин Кирил-Философ, архиепископ Методий и Патриарх Евтимий Търновски.

VIII. Онтология

(Семантични основания)

Представителната семантична отсечка, снета от езика на Св. о. Паисий Хилендарски основанията му при употребата на определени съществителни нарицателни и прилагателни имена ни насочва най-вече към факта, че авторът на „История славяноболгарская ...” поставя обикновено понятията *истина* и *правда* (и производните от същата коренна морфема /прав/: *право, прав, праведен, праведните, праведния, праведният, прави, право*) в общ категориален контекст: истинността на историческите факти е относителна, а не абсолютна даденост, от една страна и от друга — духовният дискурс на истинността се крие и в правотата на християнската религия. В концепцията на Св. о. Паисий Хилендарски човекът прави *истината* и *правдата* за история, за да съхрани чрез представите си за изначалното мироздание и понятието *Слово* (*Бог — Бог-Син*), защото тъкмо чрез *Слово[то]*. Авторът на „История славяноболгарская ...” връща към нов живот представите на българина за история, език, род, родина, национален идеал. Затова в „История славяноболгарская ...” *любовта* към *Словото* е равнозначна не само на *любовта* към България, но и на *любовта* към Бога.

IX. Лингвистична информационна картина

(синтактика на морфологичния и лексикалния дейксис)

Обобщената представа за езика на Св. о. Паисий Хилендарски и неговата синтактика (Субект [*принадлежащ на пишещия / говорещия*] + Предикат [*принадлежащ на писаното / говореното слово*] + Обект [*принадлежащ на този, за когото е предназначена „История славяноболгарская ...”*: читателя / слушателя]) имплантира такава субектно-предикатно-обектна характеристика в „История славяноболгарская ...”, която може да обедини в надтекстовите си послания три семантични вектора, позволяващи да тълкуваме историческото съчинание на Св. о. Паисий Хилендарски като: философско-религиозен трактат; историческо есе; гражданския кодекс на българското възраждане; начало на тоталната демократизация на писмения български език; изграждане на основите на българския национален идеал. Тези пет вектора изграждат динамичната морфологична (на лексикологично ниво) структура на езика на „История славяноболгарская ...”, който съответства на световния историко-литературен процес, пронизан от ценностите на християнския хуманизъм, родовата чест и националното самосъзнание.

Затова в „История славяноболгарская ...” дискурсът на българската история е — едновременно (!) — и минало, и съвремие, но и път към постигане на мечтаното бъдеще:

„Внимавайте вие, читатели и слушатели, роде български, които обичате и имате присърце своя род и своето българско отечество и желаете да разберете и знаете известното за своя български род и за вашите бащи, прадеди и царе, патриарси и светии как изпърво са живеели и прекарвали. За вас е потребно и полезно да знаете известното за делата на вашите бащи, както знаят всички други племена и народи своя род и език, имат история и всеки грамотен от тях знае, разказва и се гордее със своя род и език” [25].

През 1762 г. Жан Жак Русо публикува своята книга „Общественият договор”, която се смята за теоретична основа на правото във Франция и в света. През същата 1762 г. Св. о. Паисий Хилендарски завършва своята „История славяноболгарская ...”, която чрез думите род, родина, история и словосъчетанието български език се превръща в първия граждански кодекс на България.

Това съвпадение, извлечено от субектно-предикатно-обектните характеристики на „История славяноболгарская ...”, по неоспорим начин потвърждава факта, че св. о. паисий хилендарски е един от най-модерно мислещите реформатори, живели в Европа през средата на XVIII в. Онтологичната, лексикалната, морфологичната и синтактичната информационна характеристика на езика на Св. о. Паисий Хилендарски в „история славяноболгарская ...” разкрива интелектуално-комуникативен акт, който е конкретна проява на реформаторски модел, разискващ универсалните проблеми на модерната цивилизация: език — род — родина.

Бележки и цитирана литература

1. Charles S. Peirce. // *CP 5.314* (Система за класифициране на непубликуваните ръкописи на Ч. С. Пърс — *вж:* бел. 12).

2. Професор Юрий Михайлович Лотман. // *Cor cordium* : Портрети учених в стиле интервю / Ведет беседи, авт. предисл., преамб. и примеч. А. Куманова ; Лит. ред. А. А. Соловьев ; Библиогр. ред. И. Л. Клим ; Худож. фотопортр. С. Я. Мицевич ; Худож. оформл. Н. В. Скородум ; [Рец.: А. В. Мамонтов]. — Санкт-Петербург, 1994, с. 17. — *Посв.: Памяти апостола болг. библиогр. ... Т. Борова, личность которого воплощает собою ее прошлое, настоящее и будущее.*

3. *Лат.:* abducere — отстранявам, отклонявам.

4. „Като всяко друго академично поприще семиотиката е съставена от вътрешна форма, интелектуален конструкт, който намира своя израз в различни външни прояви и приема редица традиционни превъплъщения. <...> семиотиката действа „в гранична област” <...>, тя не може да бъде схваната извън социалния си контекст, има непреодолимо историческо измерение.” — *Бел. на Т. С.*, поясняваща мисълта му за съвременното семиологично обществено движение — *вж:* с. 175-176 на *цит.* в бел. 5 *тук публ.*

5. Сибиък, Т. А. Живите знаци. // *Сибиък, Т. А. Семиотиката в Съединените щати* / Прев. от англ. А. Харалампиева, А. Багашева ; Ред., предг. И. Младенов. — София, 1997, с. 175.

Кн. е прев. от ръкоп. (1991 г.), предоставен от авт. специално за публ. и е основа на неговите тр.: „A sign is just a sign” (1990 г.), „The sign and its masters” (1988 г.), „I think I am a verb” (1986 г.), „Contributions to the doctrine of signs” (1985 г.), „The play of musement” (1981 г.) и др. — Съдържа и Предг. към бълг. изд. (с. 9-14) ; Предговор / И. Младенов (с. 5-8) ; Развитие на семиотиката в САЩ : Библиография (с. 178-204).

6. *Вж:* Tabula Gratulatorum [I] : Систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на членовете на Студентското научно общество на университета : 2005-2007 (NN 1-72) / [Състав. А. Куманова ; Библиогр. ред. М. Максимова.] // *Тр. на Студентското научно общество при СВУБИТ (София), Т. 5, 2008, с. 7-16. — 72 ном. назв. — Без подпис.* и съотв. *публ.* във всеки пореден том на *изд.*

7. Трудове на Студентското научно общество при УНИБИТ (до 30.09.2010 – СВУБИТ) : Т. I- / Отг. ред. С. Денчев ; Ред. кол. А. Куманова — глав. ред. и др. ; Състав. А. Куманова и др. ; Науч. ред. Н. Казански и др. ; Езикова и граф. ред. Н. Василев. — София : За буквите — О писменехъ, 2008- . — Съдържа: Tabula gratulatorum : Систематиз. хронол.-азб. библиогр. списък на публ. на членовете на Студентското науч. общество на унив.

8. Св. о. Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... [: Ръкоп. кн. : Препис на ръка] / Студентско науч. о-во при Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. — 612 с. — Текст на 1-326 (108) с. — Всяка стр. е с по 25 разграфени реда и три равномерни вертикални полета; в централното поле е преписът на ръка на знаменития първоизточник, направен със син химикал; в страничните полета са преписани допълнително думите на текста, като се съблюдават следните правила за съответните граматически категории: съществителните са изписани със син химикал, причастията и глаголите — с червен, прилагателните — със зелен, местоименията — с черен.

На 326 (108) с. — приписка: *Този препис е първият, направен от Студентското научно общество при Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии и е завършен на 22 май 2009 г. — в навечерието на 24 май — Деня на българската просвета и култура.*

Ръкоп. книга е подвързана с винен на цвят кадифен плюш, украсен със златисти и винени на цвят копринени гайтанени шнурчета, обграждащи високотехнологична и в златист цвят плочка с надпис, направен с винени букви: *Препис на „История славяноболгарская ...” на Отец Паисий Хилендарски, направен в Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии по време на неговия Ректор — проф. д.ик.н. Стоян Денчев (22, 5 X 16 см).*

Срв.: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилег Стоян Денчев ; Науч. ред., историография, коментар, именен показалец, географски показалец Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послеслов (дейксис) Николай Василев ; Терминолог. ред. Елена Томова, Диана Ралева, Венцислав Велев; Справочно-информ. ред. Марияна Максимова, Цветана Найденова, Антон Даскалов ; Рец.: Иван Теофилов, Никола Казански. // *Тр. на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 1-208 СВ. О. П ИС* : ил. (Факлоносци ; II). — Юбил. изд., посв. на 60-год. на Държ. библиотечарски инст., днес: Университет по библиотекознание и информ. технол.

9. Текстът е предаден на съвременен книжовен език по Зографския ръкопис, обнародван от акад. Йордан Иванов: История славяноболгарская, собрана и нареждана Паисием иеромонахом... / Стъпки за печат по първообраза Йордан Иванов. — София, 1914. — Срв.: бел. 17. *Цит по изд.:* [Св. о.] Паисий Хилендарски. Славяно-българска история : 1762-1962 / Под ред. на Петър Динеков. — София : Бълг. писател, 1963. — 148 с. : с ил., факс. Издава се за 200-год. от написването ѝ.

10. Бахтин, М. М. Формы времени и хронотопа в романе : Очерки по исторической поэтике [1937-1938 гг.; 1973 г.]. // *Бахтин, М. М. Вопросы литературы и эстетики : Исслед. разн. лет.* — Москва, 1975, с. 289.

11. Срв. с основните от битувашите безброй изд. на „История славяноболгарская ...” и съпътстващи ги публ.:

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славяноболгарска ; Предадена на новобълг. ез. от Петър Динеков. — София : Стандарт Нюз, 2008. — 140 с. : с ил., факс.

Пълното име на Б. Димитров е Божидар Димитров Стоянов. — Съдържа и Беловата на История славяноболгарска / Божидар Димитров ; Част от фототип. изд. на Паисиевия автограф. — Кн. се разпространява с в. Стандарт.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славяноболгарска. — 59. изд. — София : Дамян Яков, 2006. — 128 с. — (Училищна библиотека)

1. изд. 1898 със загл. История славяноболгарская 1762 на изд. Хр. Г. Данов-Пловдив в сер. Трем

на българската словестност ; Св. 1. — Съдържа и Паисий Хилендарски и неговата История славянобългарска / Веселина Димитрова.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славянобългарска 1762 : Препис-белова на Паисиевия автогр. ; Предадена на новобълг. ез. от Петър Динеков ; Студии Божидар Димитров, Надежда Драгова. — [2. фототип. изд.]. — София : Бълг. бестселър — Нац. музей на бълг. кн. и полиграфия, 2004. — 417 с. — (Поредица Българското образование през вековете ; 2)

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славяноболгарская : Самоковски препис 1771 / [Предг. Ангел Кръстев, Цветана Иванова]. — Фототип. изд. — [Ямбол : Я], 2004. — 16, 281 с. Авт. не е отбелязан на кор. — Текст и на англ., рус. ез. — Фототип. изд. на кн. от 1771 ; Изд. на Сдружение Демократ. мрежа, Сдружение България 681.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славянобългарска 1762 : Препис-белова от Паисиевия автограф :

Предадена на новобълг. ез. от Петър Динеков / Паисий Хилендарски ; Студии Божидар Димитров, Надежда Драгова. — [Фототип. изд.]. — София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2003. — 417 с.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славянобългарска / Състав. Иван Инев ; Предг. Димитър Ефендулов. — [59. изд.]. — София : Скорпио ви, 2003. — 183 с. — (Библиотека на ученика)

1. изд. 1898, със загл. История славянобългарская 1762, на изд. Хр. Г. Данов — Пловдив в сер. Трем на българската словестност ; Св. 1. — Съдържа и Речник ; За автора и неговото произведение ; По-важни преписи и издания на Историята ; „История славянобългарска” в оценката на възрожденските дейци ; Паисий Хилендарски / Петър Динеков. — Показалец на по-важните ист. личности.

[Св. о.] Паисий Хилендарски — духовно име на Петър Михайлов Хадживълчев. — 1. фототип. изд. — София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2003.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. Славянобългарска история / Състав. Иван Гранитски. — [58. изд.]. — София : Захарий Стоянов, 2002. — 173 с. — (Поредица Българска класика)

Иван Гранитски — псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. — Съдържа и Подбуди за написване на историята / Никола Филипов ; Паисий Хилендарски / Петър Динеков ; Отец Паисий Хилендарски / Панко Анчев.

1. изд. 1898 със загл. История славяноболгарская 1762 на изд. Хр. Г. Данов — Пловдив в сер. Трем на българската словестност ; Св. 1.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славянобългарска / Паисий Хилендарски ; Предг., състав. и прил. Николай Аретов. — 2. изд. — В. Търново : Слово, 1999. — 111 с. — (Малка ученическа библиотека)

1. изд. 1992 [деп. 1993]. — Съдържа и Показалец на по-важните ист. личности ; В оценка на възрожденските дейци ; По-важни преписи и издания на „Историята” ; Препоръч. библиогр. ; Речник.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славянобългарска : Зограф. чернова, 1762 / Състав. Кирил Топалов и др. — София : Нар. библ. Св. Св. Кирил и Методий ; Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1998. — 335 с. : с факс.

Други състав.: Б. Христова, Н. Вугова. — Съдържа и Славянобългарска история / Прев. на новобълг. П. Динеков ; Зографската чернова на „История славянобългарска” от 1762 г. / Б. Райков ; Великият светогорец и неговото дело „на ползу роду болгарскому” / К. Топалов. — Кн. е факс. изд.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славяноболгарская / Ред., предг., комент., летопис Дочо Леков. — София : Анубис, 1995. — 112 с. — (Библиотека Образование. Литература)

Изд. на Съюз на бълг. писатели. — Съдържа и Паисий Хилендарски — летопис ; Възрожденски дейци за Паисий и неговото дело ; Страници за учителя / Л. Георгиев.

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славянобългарска ; Предг. и прил. Николай Аретов. — В. Търново : Слово, 1992. — 103 с. — (Малка ученическа библиотека)

[Св. о.] Паисий Хилендарски. История славяноболгарская 1762 : Зографска чернова. — София : Наука и изкуство, 1989. — 124 с. : с факс.

Книгата е в обща папка с Паисиевия ръкопис на История славяноболгарская / Божидар Райков.

12. Въведено от един от основоположниците на съвременната семиотика (*гр.*: semeiotike — учение за знаците; semeion — знак), основателя на прагматизма, американския логик Ч. С. Пърс (1839-1914) основно понятие в неговата семиотична теория за характеристиката на знаковите процеси (*англ.*: semiosis) или сигнификацията (значението) и комуникацията, знаците, но и символите — триадата на елементарното знаково отношение: обект — знак — интерпретант (която не може да се сведе по никакъв начин до действието по двойки!).

Американският философ Чарлз Морис (1901-1979) определя семиозата като „процес, в който нещо функционира като знак“. Той извежда три измерения на семиозата:

- 1) семантика — характеризира отношението на знака към своя обект;
- 2) синтактика — включва отношенията на знаците един към друг;
- 3) прагматика — изследва отношенията между знаците и тези, които ги използват (интерпретаторите).

Виж още: Peirce, Charles S. Writings of Charles S. Peirce : Vol. 2. — A chronological ed.— Bloomington : Indiana Univ. Press, 1857; Morris, Charles. Signs, language and behavior. — New York : Prentice-Hall, 1946.

13. Еко, Умберто. Език, власт, сила / Прев. от ит. Стефан Тафров. // *Съвременник*, 1988, N 3, с. 410.

14. *Гр.*: thesauros — *букв.*: съкровище — запис;

- 1) в *лингвистиката*: речник на езика с пълна смислова информация;
- 2) в *информатиката*: пълен систематизиран набор от данни за някаква област на знанието, позволяващ на човека или изчислителната машина да се ориентира в нея.

15. Андрейчин, Любомир. Из Историята на нашето езиково строителство. — София, 1986, с. 173-175.

16. Документи и материали за историята на българския народ. — София, 1969, с. 162—164.

17. История славноболгарская, собрана и нареждана Паисіемъ Йеромонахомъ в' лто1762 / Стъмки за печат по първообраза Йордан Иванов. — София, 1914, с. LIV-LXV. — *Срв.*: бел. 9.

18. Икономова, Ж. Йоан Екзарх. // *Строители* и ревнителите на родния език. — София, 1982, с. 48-55.

19. Чолова, Ц. Шестодневът на Йоан Екзарх като извор на историята на България. — София, 1978.

20. Цонев, Б. История на българския език. Т. 1. — София, 1984, с. 229-257.

21. Андрейчин, Л. Паисий Хилендарски. // *Строители* и ревнителите на родния език. — София, 1982, с. 80-88.

22. Динеков, П. Евтимий Търновски. // *История* на българската литература. Т. 1. — София, 1962, с. 286.

23. *Вж по-подробно:* Андрейчин, Л. Из историята на нашето езиково строителство. — София, 1986, с. 173-182.

24. Мирчев, К. Историческа граматика на българския език. — София, 1978, с. 15-29.

25. *Текстът е предаден по:* [Св. о.] Паисий Хилендарски. Славяно-българска история : 1762-1962 / Под ред. на Петър Динеков. — София, 1963, с. 32.